

Никола ВУЧКОВИЋ

КЊИГА ДРУГА „БУДВАНСКИХ АНАЛА“ КРСТА ИВАНОВИЋА

ПРЕДГОВОР

Крсто Ивановић је до своје 38. године живио у Будви, а онда се преселио у Венецију гдје је остао до смрти. Док је био у Будви, написао је Кронику града Будве која се састоји од три књиге. Прва говори о поријеклу Будве, владарима које је упознала и повластицама које је уживала за вријеме Млетачке Републике. Друга књига говори о цркви Св. Ивана, другим црквама и побожностима, а трећа о ношњи Будвана и обичајима као и о свечаностима током године. Оригинал рукописа није се до сада могао пронаћи. Сачувана су три пријеписа већег дијела прве књиге. Један се налази у Хисторијском архиву у Задру, а два у архиву ЈАЗУ. На концу задарског пријеписа написано је да је пријепис извршен из оригинала који се налази у Архиву которске општине, а на једном од загребачких пријеписа историчар Шиме Љубић забиљежио је својом руком да се оригинал рукописа налази у библиотеци адвоката Папафаве у Задру. Сва три рукописа су по садржају приближно једнака. Према задарском пријепису превели смо прву књигу анала у дијелу у којем је сачувана и објавили у „Историјским записима“ бр. 4 из 1965. године.

Након тога сасвим случајно читајући рукопис — биљежницу Петра Марковића, будванског викара, у којој је овај 1713. године преписивао одлуке и друге важне акте (папинске буле, катастик црквених добара, тестаменте итд.), који се односе на цркву Св. Ивана, нашли смо у њој преписану другу књигу Анала Крста Ивановића. Сматрајући ове Анале важним за цркву Св. Ивана, Марковић их је у цијелости преписао и тако сачувао.¹

¹ Marcovich Petrus: Terminaciones seu decreta ecclesiae s. Johannis Bapt. de Budua. Arhiv JAZU, I, d. 103.

У другом поглављу Анала Ивановић наводи да је будванска бискупија основана 886. године на концилу у Далми. Као што се то види из петог поглавља прве књиге Анала овај је податак Ивановић преузео из Орбинијеве књиге „Краљевство Словена“.²

Орбини је податке о сабору у Далми на Дувањском пољу — дословно преписао из Летописа Попа Дукљанина. У овом летопису се између осталог каже да је далматински краљ Светопелек на сабору у Дувну са свим народом пригралио кршћанство, али није назначена година када је то успиједило. Како Орбини на једном другом мјесту³ у споменутој књизи наводи да је краљ Светопелек негде око 886. године прихватио кршћанство, то Ивановић ту годину узима као годину када је одржан сабор на Дувањском пољу. Пошто су и Дукљанинови и Орбинијеви подаци опћенито непоуздани, без документације и научне подлоге, то хисторичари о сабору на Дувањском пољу имају опречна мишљења. Док неки настоје да одреде вријеме његова одржавања што точније, други држе да није никад ни одржан.

Стога се навод Ивановићев у погледу оснивања будванске бискупије не може са сигурношћу прихватити.

Навод Ивановићев, да је у црквеним анализима забиљежено да је надбискупија у Бариу законита метрополија Будве не стоји. Баш у посљедње вријеме вршио је, у том правцу, опсежна истраживања, посебно у архивима Бариа, талијански хисторичар Феделе Сфорза, али није нигдје нашао података о томе, док је о односима которске бискупије с надбискупијом у Бариу нашао толико да је о томе написао књигу: *Bari e Kotor, un singolare caso di rapporti fra le due sponde adriatiche*, Bari 1975.

Даље, Ивановић наводи да се имена свих бискупа, који су били на челу будванске бискупије, не могу више пронаћи јер су црквени архиви страдали у разним пожарима и наводи само шесторицу и то као првог Силвестра 1141. године. Међутим, попис и редослијед будванских бискупа дао је Фарлати.⁴

Као први спомиње се Силвестар 1141. године и за њим се ниже још двадесет и један бискуп све до посљедњег Antuna Civrellia 1571. године, када је Будва изгубила бискупа стога што више није имала средстава да га пристojно издржава, јер се смањило териториј на којем су живјели католици.⁵ Изгледа да је Будва и прије Силвестра имала бискупе. Ево што о томе

² Il regno degli Slavi, Pesaro 1601. god., str. 210—211.

³ Као под 2, str. 240.

⁴ Daniele Farlati: *Illyricum Sacrum* T. VII. Str. 209—229. Венеција 1817.

⁵ Према наводима Фарлатиа опћине Маини, Браћи као и дио Грбља десетину коју се прије давали бискупској мензи у Будви морали су касније давати цетињском епископу.

каже Фарлати: „...прије овога (Силвестра) не налазим никога чије би име било записано у повељама или другим свједочанствима. У осталом и прије Силвестра црква је будванска имала своје бискупе јер се у списима пријашњих времена спомиње међу бискупским црквама, али нам имена бискупа нису позната.

Како Будва више није имала свог бискупа то се за управљање будванском бискупијом постављао администратор из редова барских надбискупа или скадарских бискупа који су имали резиденцију у Будви или се именовано викар. Будвани су претпостављали да имају викара јер су сматрали да је то сигурнији пут да опет дођу до бискупа, док су администратора, који је већ био бискуп, сматрали сметњом да добију властитог бискупа.

Тако је било до године 1828. када је будванска бискупија и формално укинута и црква Будве као обична жупа подређена которској бискупији.

Слика Богородице, којој Ивановић приписује чудотворна својства, постоји и сада у Будви. Та велика икона с грчким ознакама стајала је стољећима у цркви Св. Марије на Рту више главног олтара у ниши која се и данас види. Према предању ову су слику будванским бенедиктинцима даровали бенедиктинци манастира Св. Марије ратачке који је био веома богат. Стручњаци сматрају да слика потиче из дванаестог вијека. 1807. године када су Французи освојили Будву и из цркве и манастира протјерали фратре, а уселили војнике и коње, будвански католици, да би слику сачували, пренијели су је у цркву Св. Ивана гдје се и данас налази. Тек у задње вријеме када је слика рестаурирана и с ње је скинут сребрни покров, њена љепота и умјетничка вриједност долазе до изражаја. Свакако је та слика једна од најзанимљивијих успомена из прошлих времена која се чува у Будви и вјеројатно једна од најстаријих икона у Црној Гори.

Од скадарских бискупа који су били викари у Будви, Франја Круте и Ивана Батуте, а које Ивановић спомиње, постоје у цркви Св. Ивана споменици и то од првог надгробна плоча с његовим ликом, а од другог камени грб.

Најстарија црква у Будви била је вјеројатно црква Бл. Дјевице Марије у Госпоштини, но кад је саграђена и кад је срушена незна се. До недавна су се видјели трагови ове цркве и то темељи, али су их сада новосаграђене викендице покриле. Штета да нису раније, док се то могло, на овом мјесту извршена археолошка истраживања. Ивановић у првој књизи Анала наводи да су сва имања у Госпоштини била обавезна да овој цркви дају седмину прихода.

Још једна црква у Будви која више не постоји, већ од ње постоје само трагови, веома је стара, а то је црква Св. Марије од каштела. Кад је саграђена незнамо. Знамо да је дефи-

нитивно разрушена од аустријске команде 1836. године. За вријеме потреса 1667. године остала је неоштећена. Фарлати наводи да је на зиду ове цркве исклесан натпис готског карактера и рашког језика што сигурно потиче из времена српске државе.⁶

Прошле године за вријеме градње ресторана у Каштелу пронађен је на зиду који је припадао цркви дио фресака. Фреске још нису проучене. Ивановић у првој књизи Анала наводи да је бенефициј на седми дио природа који је прије имала црква Св. Марије у Госпоштини, кад је саграђен град у каштелу, прешао на цркву Св. Марије у каштелу. Марковић у споменутој својој књизи наводи да је овај бенефициј касније припао катедралној цркви Св. Ивана.

Из ових Анала видимо да је на главном градском тргу, који је од давнина био центар будванског трговачког и културног живота, прије него се Будва предала Млетачкој Републици (1442) саграђена садашња црква Св. Ивана и то на мјесту гдје је прије била црква Навјештења Славне Дјевице Марије (s. Maria dell' Angelo). Ова је црква била веома стара те се незна кад је саграђена.

Црква Св. Ивана била је више пута поправљана односно преправљана, а задњи пут послје потреса 1667. године средствима које је у ту сврху дао млетачки Сенат. Садашњи звоник уз цркву саграђен је прије сто година умјесто ранијег романичког који је био на цркви. Од пет звона које је имао ранији звоник у Падови су изливена три звона за нови звоник.⁷ Ова звона реквирирала је Аустрија током првог свјетског рата за војне потребе. У цркви су сахрањивани углавном племићи и црквени достојанственици. Тако се зна да су у „Капели од розарија“ имали гробове Бубићи и Росе, а у капели Св. Анте Којовићи и Bellafuse. У сакристији је био гроб Анзуловића. Како су гробови били асиметрично и без реда положени, то су 1782. дигнути и црква је поплочана.⁸

За манастир Св. Марије на Рту, Ивановић напомиње да га је опћинство Будве дало редовницима фрањевцима, а прије тога је припадао бенедиктинцима. До недавна се држало да је манастир настао у 12. вијеку. Како је касније на основу натписа на једној плочи у самој цркви утврђено да је црква саграђена у IX вијеку, то треба претпоставити да је и манастир саграђен раније, можда заједно с црквом.

Црква Св. Марије на Рту, задржала је читаво вријеме свој првобитни облик. Године 1785. дигнути су из ње гробови, којом

⁶ Као под 4.

⁷ Паво Микџла: Дневник Будве од 1843 до 1912. године, рукопис, породично власништво.

⁸ Ови подаци узети су из једне књиге мемоара Антона Којовића која је пред неколико година нестала.

је приликом поплочана. У овој цркви је поред осталих имала гроб и племићка породица Лововић чији камени грб је сачуван.

Од црквица које Ивановић спомиње у овим Аналима још данас постоје: црквица Св. Саве опата, црквица Св. Николе на отоку и веома мала црквица такођер Св. Николе на хриди код рта Платамуна.

Црква Св. Саве опата је малена капела близу цркве Св. Марије на Рту, на некадашњем гробљу фратарара. За вријеме кандијског рата (1645 — 1669) православни сељаци из околних села сишли су и настанили се у Будви да унутар зидина нађу склониште од Турака. Како нису имали своје православне цркве, начелник Будве декретом им је уступио ову црквицу да у њој врше вјерске обреде. Један грађанин Будве, незадовољан овом одлуком, жалио се против ње млетачком генералном провидуру у Задру који је првостепено рјешење поништио. У другостепеном рјешењу, чији се пријепис чува у Хисторијском архиву у Задру, генерални провидур је навео да поништава првостепено рјешење зато што предмет не спада у надлежност органа власти. Даље је навео да је то питање ствар фратарара који, ако хоће, нека црквицу уступе православнима, али морају држати код себе кључеве да се види тко је власник цркве. Фратри су црквицу уступили православнима који су се дуго времена њоме служили, а у њој су повремено обреде држали и католици и то на истом олтару. 1808. године црквицу су Французи претворили у магазин.

Ивановић у овим Аналима наводи да се након прелаза града с брда на мјесто гдје се сада налази почео штovati св. Сава опат, чија црквица се налази на гробљу фратарара. Антон Којовић у својим мемоарима каже како се прича да је у давним временима заштитник Будве био св. Сава. Одмах затим примјећује да не би могао ускладити мишљење према којем би црква припадала заштитнику града са натписом на вратима цркве који гласи: „Црква мале браће“.⁹ Фарлати у свом дијелу »Illiricum sacrum« наводи да је црква Св. Марије од Анђела неко вријеме, прије него је добила наслов Св. Ивана, имала наслов Св. Саве опата и да су тако Будвани као патрона прихватили оба свеца.¹⁰ На основу оваквих података о св. Сави, као заштитнику града, не може се утврдити право стање.

Од друге капелице Св. Марије Магдалене, за коју Ивановић наводи да је била на гробљу фратарара, више нема трагова. На брду Спас постоје још темељи цркве која је тамо била од давних времена, па све до 1818. године. Будвани су тамо ишли на излет о Спасов дану. О том обичају Будвана оставили су

⁹ Антун Којовић, Моје доба, Титоград 1969, стр. 23.

¹⁰ Као под 4.

забиљешку дон Антун Којовић (у споменутој изгубљеној књизи) и Вук Стефановић Караџић.¹¹

На брежуљку испод брда Спас нема више трагова црквице Св. Борџа.

Од четири црквице на Могрену, које Ивановић спомиње, не постоји више ни једна.

На рту Могрена виде се и сада темељи црквице Св. Михаила за коју предање каже да је разрушена од потреса 1667. На другој плажи Могрена постоји хрид — стијена на којој је била саграђена капелица Св. Антона. Црквица је била толико мала да су у њој могли стајати само свећеник и министрант, а други су вјерници за вријеме обреда клечали на пијеску. Саграђена је 1571. По предању црквица је била завјет једног поморца.

1900. године Будвани су срушили ову романтичну и хисторијски занимљиву капелицу и више плаже саградили нову, већу. Прије него су је срушили фотографисали су се око ње и тако нам је остала од ње само фотографија.

О овој старој капелици Антон Којовић биљежи: „на жалугу у заљеву Могрена постоји мала црквица и обичај је да се у њој на дан свеца 13 јуна рече миса јер се тада може тамо поћи рано ујутро барком по свјежини. Има 22 године да се у њој мора служити миса на покретном олтару, јер је црквени олтар разрушен. Један чамац се задржао на том жалугу два дана. Његов положај побудио је сумњу и трећег дана у зору пет добро наоружаних барака упутиле су се да га слиједе и доведу под град у случају да хтједне побјећи. Међутим га на жалугу више нису нашли јер се упутио према Платамонима и убрзо га више нијесу могли видјети. Послије се дознало да је разлог због којег се чамац задржао на жалугу био тражење блага у ували а посебно у црквици, због чега је олтар био одвојен од темеља.“¹²

Спомен-плоча, на којој је уклесана година градње ове мале црквице, чува се у цркви Св. Ивана.

Од капелица на крају плаже Могрен, близу града, посвећених св. Тројству и св. Року нема више трага.

Од црквице Св. Антуна у пољу до недавно су постојали темељи, али су те плоче разнијели сусједи за градњу кућа.

Црквица Св. Николе на отоку веома је стара, али се незна кад је саграђена. Око цркве је било гробље на коме су се у прошлим стољећима закопали они који би умрли на бродовима и у карантени. Од 1820. кад је забрањено укопање у црквама и око цркава, Будвани су се укапали на гробљу на отоку. Како би немирно море често пута за више дана спречавало Будване да мртваца пренесу на оток, 1836. године основа-

¹¹ Никола Вучковић, Из старе Будве, Цетиње 1966, стр. 73 — 74.

¹² Преписано из дневника Пава Микуле.

но је у Будви ново католичко гробље. Брига око цркве и гробља на отоку била је повјерена једном редовнику цркве Св. Марије на Рту. Од 1808. године, када више није било редовника у манастиру, није се више нитко посебно бринуо о цркви и она је прилично страдала. Поправљена је 1864. године када су Будвани наставили да на дан 9. маја о свечаности св. Николе долазе на излет на оток као у стара времена.¹³

Црквица Св. Николе код Платамона веома је мала. Прича се да је то завјет неког Грка који се топио и спасио код Платамона. Којовић на једном мјесту пише да се стари људи сјећају кад су Будвани баркама на дан свеца ишли тамо да слушају мису.¹⁴

Од црквице на брежуљку Стражњици посвећене св. Петру као и црквице Св. Кузме и Дамјана у селу Сеоцима нема више спомена.

Из Анала се види да је у Будви постојало неколико братовштина. То су била црквеносвјетска и сталешка удружења која су се бринула за сталешке интересе и одгој својих чланова. Свака братовштина била је везана за једну цркву и свеца заштитника и у цркви је имала свој олтар. Једна од главних дужности братовштине била је да судјелују у процесима. Између осталих у Будви су имали братовштину морнари, обућари и топције. Стручна изобразба топција вршила се у Будви зато што су Будвани према одредбама млетачких власти били дужни да у случају потребе бране град и подручје општине.

Напомињемо да је Марковић у Ивановићев текст на неколико мјеста унио понеку своју мисао и реченицу, што је у ствари његов коментар појединих навода Анала. То је негдје изричито назначио, негдје ставио у заграде, а и гдје није учинио ни једно ни друго из текста се види да је то Марковићев уметак.

Већи дио старе архивске грађе у Будви пропао је за вријеме пожара и ратова. Срећа је да Будва има три кроничара и то Крста Ивановића (1618—1688), Антуна Којовића (1751—1845) и Пава Микүлу (1844—1925) који су нам као савременици оставили податке о многим важним догађајима и начину живота у старој Будви. Зато сматрамо да све оно што су написали, а што је сачувано, треба објавити.

У В О Д

Препис друге књиге анала Будве дон Крста Ивановића племића, каноника и јавног учитеља града посвећене угледној господи општинским агентима у којој се описује будванска црква која је најприје имала бискупа, сада апостолског викара

¹³ Као под 11.

¹⁴ Као под 8.

с приходима каноника, црквице и побожности са старинским обичајима цркве 1650. године, који сам препис извршио ја Дон Петар Марковић патрициј, каноник и каптолски викар овог града у циљу да потомцима буде јасно да црква има наслов катедрале који је очуван од почетка до данас, према је био оспораван од администратора и других противника који су настојали да буде сведена на парохију и подређена диоцези барској.

1713

КЊИГА ДРУГА

Кроника анала Будве Дон Крста Ивановића, племића, каноника и јавног учитеља града.

ПОГЛАВЉЕ ПРВО

О томе како у Будви постоји катедрална црква Рођења св. Ивана Крститеља гонфалонијера и заштитника града.

Свечаност катедрале Будве назване Славно Рођење Великог Претече св. Ивана Крститеља, кога цио град и угледна Опћина сматрају својим заштитником и гонфалонијером а чији се лик налази у великом печату и на зидинама града, слави се од свих с нарочитим весељем не само духовно већ и по вањском изгледу. Тог дана је веома свечана процесија с реликвијама светаца по граду уз судјеловање свих вјерника, ректора, опћинске управе и читавог народа. Осам дана прије свечаности подиже се наред трга застава. Увече се освјетљује град, пуца се из прангија, пале се умјетне ватре и плеше се и пјева уз опће одушевљење и плесак. Три дана прије и три дана послије свечаности сви они које тражи правда заштићени су према постојећим прописима и имају од представника јавне власти извјесне привилегије као што смо то у 29. поглављу прве књиге ове Кронике напоменули.

Катедрала је постављена на великом градском тргу и у њој се врше обреди свих сакрамената. У старо вријеме није имала напред споменути садашњи наслов, већ је онда гласио Навијештење Славне Дјевице Марије. Међутим, преносом града с брда на мјесто гдје се сада налази, као што је то описано у 4 и 5 поглављу прве књиге ове кронике, почео се штовати Св. Сава Опат који се сада налази на гробљу фратара Мадоне, којима је ова црква уступљена 1538. кад се напoкон на тргу изградила нова црква која је прозвана Св. Иван Крститељ. Точно вријеме ових назива не може се сада точно назначити јер се због разних опћих пожара града Будве у викаријалном архиву не налазе више стари списи. Може се свакако узети за

точно да црква садашњи наслов носи од када је саграђена, а то је било прије добровољне предаје Будве Преведрој Републици, која је усплиједила у августу 1442. године као што је то испричано у 18. поглављу прве књиге.

ПОГЛАВЉЕ ДРУГО

Како је 886. на Концилу одржаном у Далми основана бискупија будванска и подређена надбискупији најприје у Диоклеји а затим у Дубровнику и напоскон у Бару тако да се није знало која је од њих била права и законита надбискупија, као што је то сада познато и очито да је то надбискупија у Бариу те да је будванска катедрала подређена надбискупији у Бариу као што је то још увијек которска.

Град Будва, као што је речено у 12. поглављу прве књиге ове кронике, постигао је милост од милосрдне руке Његовог Божанског Величанства да буде преведен на кршћанску вјеру. Године нашег спаса 886. када је Светопелек потомак Војводе Остројила сина готског краља Свевлада заслугом филозофа Гирила из Тесалоније јавно с читавим народом ту вјеру пригрлио, споменути град је добио своју бискупију на концилу који се одржао у Далми сјеверно од Далмације уз судјеловање три кардинала свете цркве међу којима су били Онорије и Светопелек са свим грофовима и поглавицама његовог краљевства. Споменута бискупија била је подређена цркви у Диоклеји, које се мјесто налази удаљено од Бара неколико дана хода, и остала је под Диоклејом све док овај град није био разрушен од Бугарске. Задњи надбискуп био је Иван који је постао надбискуп дубровачки а коме је тада подређена бискупија будванска заједно са свим онима које су биле под Диоклејом као што то произилази из писма папе Александра II упућеног Виталу II дубровачком надбискупу 1067. а што је 1141. потврђено од Andreje Luchese такође дубровачког надбискупа. То се односи на бискупије Будве, Котора, Улциња, Свача, Скадра, Драча, Дривоста, Медове, Србије, Босне, Требиња и Захумља. У то вријеме био је у Будви бискуп Силвестар, у Котору Нићефор, у Драчу Грегорије, у Дривосту Петар, у Србији Гирил, у Босни Владислав, у Требињу Констанције, а у Захумљу Симеон, који су као подручни бискупи око 1250. за вријеме владања Немањића одузети бискупији дубровачкој. Тако је Будва од тада подпала под цркву у Бару која је добила наслов надбискупије послвије пропасти Диоклеје. Под том надбискупијом се налази и данас заробљена и нема никог ко би се том незаконитом заузећу успротивио и постигао да уђе у склоп законите митрополије као што то стоји у црквеним аналима гдје су наведене све диоцезе с знаком којој надбискупији припадају, а о чему ће сада бити ријечи. Према томе надбискупија у Бариу је законита митрополија Будве и

Котора као и других градова који сада имају подручне бискупије, тј. подређене надбискупији, а то су слиједеће: Bitetto, Bitonto, Conversano, Giovinazzo, Labrello, Minervino, Polignano, Molfetta, Bisceglia, Andria, Budua и Kotor у Далмацији.

Имена свих бискупа који су били у Будви на челу бискупија не могу се више наћи у списима из разлога што је Будва више пута претрпјела пожар као што је то споменуто у првој књизи. Али свако може бити увјерен да је тако било. Године 1441. спомиње се бискуп Силвестар а томе треба додати да у списима будванске цркве има помена о Simonu de Boschellis из 1519, Giacomu Dalmariu 1538. и Lodoviku Chierigatu 1541. који су носили наслов бискупа, а сасвим је сигурно да је 1560. у Будви био бискуп Антун Циврелиа који је присуствовао светом Концилу у Тренту, што се види из пописа прелата који су том концилу присуствовали. Задњи бискуп Будве био је Томасо Врсино који је послије постао надбискуп барски. Послије тога нема никаквих података о будванским бискупима ни у каквим аутентичним писменим документима. Свакако је истина да су ова врата Славена примила кршћанску вјеру у најстарија времена још примитивне цркве и ако с опрезом обзиром на прогањање хришћана које су вршили императори. Ова се вјера у околним мјестима до данас сачувала као вјера источног обреда изузев Будве која гаји римску католичку и апостолску вјеру. Због честих штета које је Будва претрпјела од толиких ратова, приходи бискупије су се смањили односно били су заузети јер их је давао стари будвански териториј тако да Будва више није могла на пристојан начин да издржава бискупа а република није никад дозволила да се добра поданика, а ни сами поданици оптерете контрибуцијом за одржавање бискупије. И тако је будванска црква остала без бискупског наслова због помањкања прихода, који би био довољан обзиром на прелатско достојанство.

ПОГЛАВЉЕ ТРЕЋЕ

Како, будући да су се изгубили бискупски приходи, црквом управља један апостолски викар именован од Свете Апостолске Столице.

Будући да су, као што је напред речено, изгубљени бискупски приходи па се више није могао издржавати бискуп, опћина је настојала да се бискупски наслов задржи извјесним оптерећењем добара становника и да се тако тај наслов, који је изгубљен у прошлом рату 1571., настави. Међутим, дужда због угоднијег и лагоднијег живота грађана није никад дозволио да то опћина учини нити је било среће од њега да пружи какву потпору прикладну за одржавање бискупа, премда је опћина на томе непрекидно радила да би се на неки начин вратио споме-

нути наслов. Тада су услиједиле разне узурпације наслова будванске цркве нарочито од барског надбискупа, албанских бискупа и которског који су хтјели да имају наслов администратора будванске цркве што је имало мало духовног плода, а још мање служило на углед града. Напокон, послје много различитијех и скандалозних мишљења у разним временима, која су настала између општине и споменутих прелата за наслов администратора, посредством републике, нашло се решење тако да је постављен пастор с насловом који цркви одговара и било је разумно од Свете Апостолске Столице што је предвидјела апостолског викара подређеног цркви у Бариу који је имао све дужности и предности као прије бискуп изузев функција које произлазе из бискупског карактера као рукоположење, кризма и служење понтификалних функција гдје спада посвета светих уља у којим случајевима је долазио да то обави бискуп на позив апостолског викара. У прошлом времену остала је лијепа успомена монсијора пречасног Дон Francesca Crute који је послје постао скадарски бискуп, а био је додијељен Апостолском викаријату у Будви гдје му је била и резиденција. Затим се добро памти пречасни господин Иван Батуца који је послје постао митроносни опат Св. Николе на Бојани у Албанији, а који је умро у Риму изабран за скадарског бискупа. Сада је викар Дон Иван Марковић прави отац и пастир свога стада којим је успјешно управљао. Дужности викара, као што се то види из папских була, биле су сталне и зависиле су само о вољи Свете Столице. Међутим, исти су се мијењали још за живих предходника тако да је сада тај наслов сведен од викаријата над администрацију јер се будванска црква хтјела везати за барску и овој је подчинити а затим се хтјела будванска диоцеза од администрације свести на парохију у ком правцу су се чинили разни покушаји. Али се надамо да ове 1713. године им то неће успјети. Свему томе је циљ да будванска црква изгуби назив катедрале а град свој углед. Да нијесу услиједиле ове штетне намјере има се захвалити доброј вољи госпoде племића ове општине.

ПОГЛАВЉЕ ЧЕТВРТО

Како су, пошто су изгубљени приходи цркве, остала четири обична каноника с примањима која сачињавају канонички каптол.

Како је губитак прихода проузроковао нестанак наслова бискупије то се настојало да црква буде опскрбљена довољним бројем каноника као у другим градовима. Тако сада постоје 4 надарбине на основу наслова каноника. Прво је каноникат Пресветог Тројства, друго Богородице од Каштела, треће Св. Ивана Крститеља а четврто Св. Петра Апостола. Прва надарбина коју сада посједујем је Дон Петар Марковић каптолски викар

нема примања будући да је та надарбина раздијељена међу надарбине три друга каноника. (Ово од одласка из домовине господина Дон Крста Ивановића каноника због недостатка вјерника као што то произлази из катастика надарбинских добара у овој књизи на 8 и 15 страни на полеђини. Ово у заградама на-додао сам ја Дон Петар Марковић). Ови каноници сачињавају каптол који попуњава празна мјеста каноника у форми коју је прописао Св. Концел у Тренту. Каптолом управља каптолски викар са свим предностима у сенату каноника као што се то обичава и у свакој другој цркви која има веће приходе и већи број каноника.

ПОГЛАВЉЕ ПЕТО

Како су викарски и канонички приходи врло мали.

Налазим да су приходи викарски врло слаби као и они канонички јер викар има само приходе од некретнина будванске цркве и каноничних добара на Топлишу, која су добра некад била бискупска. Викар има резиденцију код катедрале с неким годишњим несталним примањима што све скупа сачињава један врло мали приход који није у складу са положајем викара. Прије су бискупи имали 40 скуда провизије од Свете Конгрегације де Пропаганда фиде који су приходи заједно са већ отписаним чинили примања пристојним али се ова провизија већ 4 године не прима. Постоји нада да ће се опет примати кад престану нека натезања код споменуте Св. Конгрегације. Каноници више уживају наслов а не приход јер је овај врло мали а састоји се од прихода разних некретнина како на подручју опћине тако и несталних прихода у самом граду о чему се налази спомена у викарским списима тако да се каноници уздржавају једноставно због каноничког достојанства и угледа градске цркве.

ПОГЛАВЉЕ ШЕСТО

Како будванска црква нема дневних примања већ каноници уживају капеланије и несталне милодаре за мисе кроз годину.

Катедрала у Будви нема дневних примања из чега произлази да у цркви сваки дан не служе сви каноници већ у недјељама и у данима светачним. Постоји капеланија од каштела која има 224 мисе на мјесец, затим друга од олтару Св. Борба под кором којој је завјештано 24 дуката на годину од господина Стефана Ангеловића званог Леварда. За увијек је завјештао господин Иван Павле Бубић 72 дуката на годину олтару Св.

Крижа који је од њега подигнут од миса грегоријанских које се наплаћују из разних фондова кроз годину на основу документа који се чувају с оним викаријалним. (Ова капеланија која је припадала мени Дон Петру Марковићу канонику и викару католичком основана је од завјештатеља Бубића од прихода земљишта званог Дубовица с обавезом да се од тога држе мисе). Петар Бојовић саградио је капелу Св. Дјевице Марије од Кармина и обдарио олтар с приходима од једног великог винограда испод Каршулице, које је земљиште сада претворено у ораницу с бенефицијама капелана које је изложио у свом тестаменту. Још су тестаментом обдарене три капеланије у катедрали од господина Борћа Медина Баранина 1638. године с добићу на износ од 2000 дуката које је он имао од имања на брдима Напуља под условом да се добит не наплаћује за 10 година док износ не нарасте на 3000 дуката кад се добит може наплаћивати и уздржавати 3 капелана за 60 дуката годишње. Ова воља није остварена и ако веома побожна због великих револуција које су избиле у Напуљу кад се народ дигао против команданата у којој гужви су пропале банке. Са свим тим није пропао капитал јер су опоручни комесари, који су отишли у Напуљ, спасили један износ на име камата. Како до тада није био изабран ниједан капелан а последице тога су биле многе претурбације не вјерујем да би у будућности могао да буде извршен тако побожан налог. (Има и четврта капеланија изграђена и основана од господина Николе Белафуса с олтаром Св. Антуна у коју сврху је подијелио један виноград у Лугу по мени лично Дон Петру Марковићу с тиме да се реку мисе како је назначено у тестаменту).

Капеланије су највише уживали споменути каноници. Постоје извјесне бенефиције посебно остављене од добротинитеља за служење миса а постоје и разни нестални милодари кроз годину са свијећама за погребне обреде које су повремено потребне катедрали као и поклони који се сабирају од Божића до Богојављења те милодари на Велики Петак за штовање крста као и на Велики четвртак па све до Бијеле Недеље. То се све дијели између каноника и клера. Осим тога свака братовштина даје шест лира и обавезна је уједно дати и служити мису, али сада не дају јер су школе укинуте. Ипак школа сваке прве недеље у мјесецу плаћа пјевану мису због процесије, која се одржава са Св. Сакраментом. Осим тога споменута школа даје служити три мисе за умрулу сабраћу и то једну последије комеморације свих мртвих првих дана коризме а трећу последије Духова будући да су црквена лица дужна плаћати и годишњи прилог школи за уређење цркве обзиром на то што се они сматрају као и друга сабраћа.

ПОГЛАВЉЕ СЕДМО

Како су каноници обавезни давати три помена на годину. Од назад неколико година се заборавио добар обичај који се одржавао до пречасног господина Дон Ивана Марковића апостолског викара да се одржавају три годишња помена у катедрали. Први се одржавао за умрле бискупе будванске другог дана помена свих мртвих, други за свећенике Будве и служи се следећег дана а трећи за све умрле добротинитеље вјернике а одржава се осми дан послје помена свим мртвим.

ПОГЛАВЉЕ ОСМО

Како се црквени украси, посуђе и остале потребе одржавају половицом пореза тридесетине и милодарима из кутије.

Будванска црква нема прихода за одржавање украса, посуђа и свијећа колико је потребно осим половине пореза тридесетине и од милодара, који се сваке свечаности добију од добротинства вјерника за вријеме приказања на миси.

Осим тога постоји приход од кутије остављене на главном путу који служи за свијећњаке. Добија се још нешто уља на дан мртвих и у суботу прије коризме као и у недјељу на Духове које дане вјерници по старом обичају чине помен мртвим и дају уље да може служити цијеле године. Постоји обавеза да се од пореза на вино нешто да за један свијећњак који гори на Велики петак пред гробом као и извјесни дио закупа од добара од чега се мора дати нешто новаца за свијећњаке као што се то види из биљешке школе пресветог Сакраментa. Сада се више не прима тај бенефициј пошто је отпала тридесетима задњег рата из разлога што је његова ведрост опростила тај порез свим околним селима и не може се наплатити ако не од каквог странца који наиђе а што представља незнатну суму. (Стога у времену у коме се налазимо потребе се подмирују од прихода неких некретнина које су забиљежене у овој књизи на страни првој а које су некретнине спашене од мене каноника Петра Марковића апостолског викара а које некретнине посједују каноници). Кутија за вријеме приказања је за школу пречасног а од које се издржавају свијећњаци и подмирују неки трошкови велике недјеље за вријеме док гроб стоји 48 сати изложен као и за вријеме сваке функције са светим сакраментом.

ПОГЛАВЉЕ ДЕВЕТО

Како су у катедрали подигнуте разне братовштине с редовним школама.

У катедрали Будве основане су три братовштине. Прва пресв. Тијела Исусова и њена свечаност је Тијелово, друга је

Блажене Дјевице од Розарија и пада прве недјеље октобра а трећа је свечаност од Кармина која пада треће недјеље јула мјесеца и одржава се уз звоњаву звона. С овим школама се служе вјерници плаћајући прве године 12 солада, а следећих 6 солада. Школама управљају скрбници и гасталди. У случају спровода кога сабрата дијеле се свијеће пратњи. Ако није сабраг школе а хоће да се послужи школама даје прилог од 3 лире. Скрбници и гасталди су дужни полагати рачуне о трошковима кроз годину а зависи од воље братовштине да их потврди или изабере нове.

ПОГЛАВЉЕ ДЕСЕТО

Како је самостан цркве Св. Госпође у старо вријеме од опћине дарован редовницима Мале браће званим фрањевцима.

На Рту Будве налази се саграђен један пристојан самостан дарежљивошћу вјерника због великог поштовања према веома старој слици пречисте Блажене Дјевице Марије која слика према општем мишљењу потиче од киста славног Луке Еванђелисте. Како се у Будви стекло више редовника фрањеваца, који су се истакли примјером своје добротe и светости то се опћинство нашло потакнуто да дарује самостан њиховој анђеоској вјери. Молећи се за грешнике узгајана је побожност према чудотворној слици и од тог времена налази се у самостану један гвардијан с три члана реда уређујући цркву с много учешћа вјерника на част бога и увијек Дјевице Марије чијој се милостивој и свемоћној заштити код једнородног сина препоручујем и ја премда недостојан грешник.

ПОГЛАВЉЕ ЈЕДАНАЕСТО

Како је Будва имала између других безбројних особиту милост да је заштита славне Блажене Дјевице Марије сачувала од куге.

Нема спомена а и наши очеви су нам причали да у Будви није никада владала болест куге сасвим тим што је више пута куга била у Албанији, Котору и у Мајинама, које мјесто није даље од Будве више од једне миље и по. Догађало се да у луци будванској умиру од ове болести и мијешају се с Будванима, али болест није никада ушла у град који је остао слободан и увијек неповредив од ове болести захваљујући милостивом утицају Блажене Дјевице Марије која је поред тога више пута учинила да њени вјерници избјегну страхоте невремена на мору и тако их привела спасу са завјетима у домовини.

Догодило се 1638. на дан 24. јуна да се више Будве показало 16 барбарских галија које су пљачкале Далмацију и од-

једном је, премда је био најведрији љетни дан, стигло невријеме од запада тако да је галерама о којима је ријеч и за које се мислило да су млетачке било опасно да се приближе копну и баш у ноћи уочи светог Ивана Крститеља нашег гонфаронијера удаљише се оштећеним јарболима кромом и прамцем што је проузроковало да су неки рибари из града нашли неке оштећене дијелове украшене полумјесеком на турски начин иза олтару Св. Госпође од Понте што је сигурно услиједило не без чуда. Иначе да су галије дошле изненада сигурно би постигле оно што су жељеле тим више што је град био разрушен на источној страни јер није било зидова као сада већ су на више мјеста биле старе рупе тако да се галије ни следећих дана нијесу усудиле пристати уз град већ су повукавши се у Валону запамтиле освајање града од Antona Mariје Capello команданта војске 6. августа 1638.

Причали су уосталом о овом указаном чуду неки Славени који су били заробљени од наших галија да је, док су галије биле више Будве, град изгледао као неке хриди и гребени који су пријетили да ће се срушити у случају да се приближе копну. Послије тога још много пута ширила се куга која је покосила читаве обитељи нарочито кад је владала у Шпичу и на другим мјестима близу Будве али никад није била унешена у град. За све ово имамо захвалити Славној Дјевици Марији нашој заштитници којој нек је част и слава за све вијеке вјекова.

ПОГЛАВЉЕ ДВАНАЕСТО

Како самостан живи од прихода од милодара за мисе и од прошње милосрђа вјерника.

Манастир или самостан поменутих редовника има многе некретнине које се састоје од винограда и ораница од којих има прихода а живи и од извјесних побожних оставина и милодара за мисе као и од прошње која се врши сваке недеље и на свечане дане кад је обичај да се даје милостиња редовницима који имају скрбника који подмирује трошкове према потребама. Самостан је пристојан и удобан са својим одговарајућим вртом. Постоји и гробље с провизијама и украсима цркве. У одговарајуће вријеме редовници сакупљају жито по пољу и вино у виноградима и на другим мјестима. У вријеме мљевења маслина сакупљају уље у врло чедном размјеру колико је потребно за живот. Кад наиђу бродови траже милостињу и увијек нешто добију. Поред тога два пута годишње иду у прошњу поврћа и то једанпут првих дана адвента, а други пут првих дана коризме када се врши и прошња пасуља али ово припада Коризменом проповједнику.

ПОГЛАВЉЕ ТРИНАЕСТО

Како су у цркви Богородице основане двије братовштине са школама.

У цркви Блажене Дјевице Марије на Рту која припада Малој браћи основане су двије братовштине. Прва је братовштина Великог Зачећа која се слави 8. децембра, а друга Св. Николе који се слави 6. децембра као заштитник морнара.

У братовштине су се вјерници уписивали на начин како се то види из књига њихових школа. Овим братовштинама се управљало на исти начин као са оним основаним у катедрали. Школа братовштине безгрешног зачећа прилаже сваке године на већи олтар 24 свијеће и то 6 на свечаност Зачећа, 6 на Божић, 6 на Ускрс, а 6 на Велику Госпу. Свијеће се дају по старом обичају за душе субраће школе.

Како су подигнуте још двије школе и то у катедрали Св. Крста која припада обућарима и друга свете Барбаре за ученике топције у цркви Богородице.

Поред братовштине за које смо рекли да постоје у катедрали Св. Ивана Крститеља и у цркви Св. Госпође на Рту постоје још двије школе и то Св. Крста подигнуте у Катедрали, која припада градским обућарима, а чува се код њиховог галстала и друга Св. Барбаре подигнута у цркви Св. Госпође која припада ученицима топцијама. Прва је обавезна да за спас Св. Крста за вечернице и мисе да 6 свијећа, а друга мора чинити исто у капели Св. Барбаре. Они који желе да их школа прати у случају смрти дају за сваку школу по 23 свијеће што служи за напредак школе. Осим тога на дан свечаности школе плаћају 6 миса.

ПОГЛАВЉЕ ЧЕТРНАЕСТО

Како су клерици били обавезни по граду благосиљати куће два пута на годину.

Клерици Катедрале били су обавезни по граду благосиљати куће по два пута на годину. Први пут су били дужни то чинити послје вечерњице уочи рођења нашег пресветог господина Исуса Христа, а други послје вечерњице и благослова воде у цркви увече на Водокршће и то су најприје били дужни отићи у каштел и благословити палату пресвијетлог господина начелника, затим куће угледне господе трију опћинских судца и послје тога остале куће. Био је обичај да укућани према могућностима по вољи дају милодаре бацивши нешто у посуду с благословљеном водом. Клерици би то послје између себе подијелили на једнаке дијелове.

ПОГЛАВЉЕ ПЕТНАЕСТО

Опис црквица или капела, које постоје на будванском територију.

Осим напред споменутих цркава постоји црква Св. Саве која се налази на гробљу фратара, а о којој је било говора у првом поглављу ове књиге. У прошлом времену црквица је била заузета за складиште мунџије, а затим за вријеме рата, дарезљивошћу власти предана народу Паштровића, Побора и Мајина и осталим Србима грчке вјероисповијести, који су били настањени у граду, на расположење под условима који се налазе у декретима и одлукама архива овог самостана. На овом гробљу налази се још једна капела Св. Марије Магдалене у којој се такођер врши побожност Св. Барбаре, али је сада претворена у складиште за јавне потребе тако да се већ дуго времена у њој не врши вјерско служење. Изван града постоји једна црквица на врху брда саграђена у старо вријеме и названа Св. Спас којој одаје побожност цио народ. На Спасово стекне се тамо скоро читав град судјелујући у процесии да би на врху брда присуствовао свечаној миси. Сваког петка у коризми с много побожности иде народ на врх брда већим дијелом бос. У прошлим временима су се тиме постизавала потпуна опроштења од грјехова, али сада о томе због давнине нема трагова већ се ради о самој побожности. На брежуљку испод самог брда постоји капела Св. Борба коју похађају вјерници о свечаности овог светитеља. На отоку се налази такођер црквица Св. Николе гдје се одржавају свечаности 9. маја. Више рта од Могрена постоји црквица посвећена Св. Михаилу Арканђелу. Повише плаже Могрен налази се капелица Св. Антуна од Падове. Обичај је да се на сва ова три споменута мјеста о свечаности иде из града лабама да се походе цркве и слуша св. миса коју дају служити вјерници. На крају плаже близу града налазе се двије капелице једна посвећена Св. Тројству, а друга Св. Року. На брежуљку Стражница налази се такођер једна капелица посвећена Св. Петру, а у селу Сеоцима црквица посвећена мученицима Св. Кузми и Дамјану која је служила као жупна црква овом мјесту, јер су прије његови становници били католици Романи. У овим црквицама неријетко се служила миса из побожности вјерника, али се сада то рјеђе догађа будући да су црквице далеко и трошне.

На рту Платамона има мала црквица Св. Николе, а у пољу црквица Св. Антуна у којима се моли за нас грешнике.

ПОГЛАВЉЕ ШЕСНАЕСТО

Како су у Будви током године одржавају разне процесиие, осим оних које су установљене од универзалне цркве, а о којима ће бити говора према слиједу мјесеца у години.

ЈАНУАР

Богојављење Господње се слави са свечаном процесijом и иде се изван града благословити воду на Вељој води. У процесiji судјелује најугледнији члан каптола заогрнут флувијалом.

На дан Св. Антона од Падове на успомену када су Будвани репатрирани из Котора за вријеме прошлог поморског рата 1573. године, када је сав град био изгорен и разрушен, одржава се процесija по граду са сликом Св. Госпође.

ФЕБРУАР

На Свијећницу пошто се раздијеле благословљене воштане свијеће одржава се процесija по тргу.

По тргу се одржава још једна процесija на Цвјетну Недјељу послје Благослова маслина.

МАРТ

Сваког петка пред вече послје пјеване вечерње молитве иде процесija по граду.

На Велики Петак увече одржава се веома свечана процесija с Тијелом Исусовим и са свим тајнама Муке Господње које се претходне вечери приказују у катедралној цркви. У процесiji се носи највећи могући број воштаних свијећа у судјеловању свих братовштина с њиховим школама и свијећњацима, а начелник града са сучима носи балдахин.

АПРИЛ

Трећи дан послје Ускрса, а у случају кад у то вријеме не допушта, једне недјеље послје Ускрса или неког другог свечаног дана који одреде суци у сугласности државним представником одржава се процесija са сликом Св. Госпође око поља. За ту сврху наређују суци најстаријем члану каптола и велечасном оцу Гвардијану да приправе слику Свете Госпође.

На дан славног Св. Марка Евангелисте послје пјеване мисе одржава се процесija по граду а кога дана засједа Велико Вијеће ове угледне и величанствене општине.

МАЈ

На дан свечаности светих Апостола Филипа и Јакова која пада првог у мјесецу одржава се процесija као што је напред речено.

Три дана прије Спасовдана одржавају се процесиије за усје-
ве изван града. Први дан процесиија иде до куће Здравственог
уреда испод куле, други дан до моста а трећи до црквице Св.
Тројства. На Спасово процесиија иде такођер изван града и
подножјем брда Св. Спас и прати свештеника који с крстом
уз судјеловање народа иде да служи мису у црквици која се
налази на врху брда. На повратку са свештеником који носи
крст пречасних отаца у поворци се улази у град.

ЈУНИ

На Тијелово се одржава веома свечана процесиија с дије-
љењем великог броја воштаних свијећа које имају школе тако
да судјелују и све братовштине са свјећњацима.

На дан пречасног рођења Славног Претече Св. Ивана Крсти-
теља заштитника и гонфалонијера овог града држи се веома
свечана процесиија с моћима разних светаца и пјевањем у химни
Св. Дјетета Пророка.

ЈУЛИ

Треће недјеље у мјесецу послије вечерњице одржава се
процесиија Богородице од Кармина уз велику побожност.

АВГУСТ

На дан Велике Госпе одржава се свечана процесиија по
граду са сликом Блажене Дјевнице Марије.

На дан Св. Рока иде процесиија изван града до капеле
свеца у знак захвалности за спас од куге.

ОКТОБАР

Прве недјеље у мјесецу одржава се процесиија Св. Роза-
рија. На дан Св. Јустине одржава се процесиија у знак захвал-
ности за добијену побједу Кршћанске Армије у прошлом рату
1573. против Отоманског Султана Селима (Granturco).

ДЕЦЕМБАР

На дан Безгрешног зачећа Блажене Дјевнице увијек Марије
у чију част је посвећена црква одржава се свечана процесиија
по граду са сликом Св. Госпође. На процесиију је позван каптол
и клер да ју прихвате као и на три раније споменуће процесиије.

Најдостојнији члан са столом носећи крст улази у цркву и пјева химну »Ave Maris Stella«. Кад заврши фратри почињу пјевати литаније на које клер одговара и тако полако крене процесија. Кад се врате у цркву онај који држи столу стојећи у кору еванђеља држи богослужење и проповијед и послије тога даје се благослов народу са сликом Св. Госпође коју с десне стране носи каноник а с лијеве гвардијан.

Иначе сваке прве недјеље у мјесецу одржава се процесија с пресветим сакраментом по тргу. У прошлим временима процесија розарија одржавала се послије вечерњице прве недјеље у мјесецу а она од кармина треће.

На свим овим процесијама били су обавезни да присуствују пречасни оци изузев оних на Свијећници као и оних од розарија и од кармина које сматрају процесијама братовштине.

Пречасни оци обичаваху одржавати више процесија по гробљу али сада држе само двије и то једну на дан Св. Анте од Падове а другу за опроштај од Асиза на дан 2. августа.

(Написао увод и превео са италијанског језика аутор.)